

Строценъ, Богдан

Археологія Волино-Подільського Порубіжжя

Archeologia Polski Środkowowschodniej 5, 269-275

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Богдан Строценъ

АРХЕОЛОГІЯ ВОЛИНО-ПОДІЛЬСЬКОГО ПОРУБІЖЖЯ

Автор не ставить своїм завданням дати повну картину археологічних досліджень на Тернопіллі. Мета – повідомити широкому загалові про найцікавіші, на нашу думку, матеріали різних епох та познайомити із дослідниками, що вивчали та вивчають наш край¹.

Тернопільщина – це дві етнографічні області – Волинь і Поділля. Північні райони (басейн Прип'яті) відносяться до Південно-Західної Волині, а південні (басейн Дністра) – до Західного Поділля (С. А. Макаруч та ін., с. 131-132; К. І. Геренчук, Й. М. Свинко, С. В. Трохимчук, с. 7). Закономірно, що таке географічне розташування регіону завжди викликало інтерес археологів.

Важко сьогодні визначити, хто перший розпочав археологічні дослідження наших теренів. Але систематичні розкопки розпочинаються після створення у 1876 році у Львові Археологічного Товариства. А. Кіркор та Г. Оссовські перші професійно зайнялись вивченням старожитностей нашого Поділля (М. Бандрівський, 1993, с. 3). Крім них на Галицькому Поділлі наприкінці XIX - поч. XX ст. працювали такі відомі археологи як В. Демитрикевич (W. Demetrykiewicz), К. Гадачек (K. Nadaczek, 1912), О. Чоловський (A. Czołowski, B. Janusz), В. Карпович (A. Czołowski, B. Janusz; М. Бандрівський 1992, с. 6) та ін.

В цей же час широкого розмаху набирають археологічні дослідження Наукового Товариства ім. Шевченка. В коло наукових інтересів його членів потрапляє і Західне Поділля, а згодом, і Волинь - Південно-Західна.

У 1914 р. В. Гребеняк та Я. Пастернак взяли участь в роботі археологічної експедиції Львівського університету під керівництвом відомого антрополога Я. Чекановського, яка обстежила печеру Вертебу. Досить великі надії подавав Володимир Гребеняк (В. Петегірич, Д. Павлів, с. 418). Ще будучи студентом, він активно працював на ниві археології, опублікував ряд статей. Серед них і про Тернопільщину (В. Гребеняк, 1915). Та розпочалася перша світова війна. В. Гребеняк, як багато інших українських патріотів, вступив до лав січових стрільців і у 23-річному віці загинув 7 червня 1916 р. у бою поблизу Галича (В. Петегірич, Д. Павлів, с. 418).

Про роль НТШ в археологічних дослідженнях добре описали львівські археологи В. Петегірич та Д. Павлів у цитованій уже роботі і тому обмежуся тільки тим, що назву імена дослідників – членів НТШ, що працювали на Західному Поділлі та Південно-Західній Волині. Це Ю. Полянський, О. Цинкаловський, Я. Пастернак. Опрацьовував матеріали з Більча-Золотого дійсний член НТШ Л. Чикаленко. Активно співробітничав з Товариством відомий археолог, поет, політик – О. Кандиба. Після другої світової війни багато членів НТШ змушені були емігрувати за кордон. О. Цинкаловський знайшов притулок у Польщі, Ю. Полянський – в Аргентині, Я. Пастернак спочатку в Австрії, а потім у Канаді.

У період між двома світовими війнами на Тернопільщині активно працюють і польські археологи. Серед них Т. Сулімирський, Г. Цегак-Голубовичева та ін.

Не обминав наших теренів і М. Смішко. Його наукову діяльність добре висвітлено в літературі, як польській (J. Gurba, A. Kokowski, 1992), так і українській (В. Цигилик, 1992).

Після другої світової війни на Тернопільщині працюють експедиції під керівництвом відомих дослідників М. Смішка (М. Ю. Смішко, В. Д. Баран, с. 64), І. К. Свешнікова, М. О. Тиханової та ін. (М. Ю. Смішко, 1959, с. 12, 13, 15-16).

У 1962-1963 рр. черняхівський могильник у Раківці Чеснівському досліджувала археологічна експедиція Кам'янець-Подільського педагогічного інституту під керівництвом І. С. Винокура (И. С. Винокур, М. И. Островский, 1967). Ним же було проведено розкопки на могильниках перших століть нашої ери біля с. Возилів (І. С. Винокур, 1972, с. 21, рис. 2; І. Винокур, П. Горішній, с. 30). Пізньопалеолітичну стоянку Куличівка протягом багатьох років досліджував В. П. Савич (1975, с. 15-36). В. Д. Баран розкопав ранньослов'янське поселення у Зеленому Гаї на Дністрі (В. Д. Баран, 1971). Впродовж багатьох років на півдні Тернопілля працює археологічна експедиція Київського університету під керівництвом Ю. М. Малєєва (Ю. М. Малєєв, 1971; Ю. М. Малєєв, І. С. Піоро, 1973). Пам'ятки скіфського часу досліджувала О. Д. Ганіна (О. Д. Ганіна, 1965; Вона ж, 1982). Працювали на Тернопіллі і С. Пачкова (С. П. Пачкова, 1978; В. Д. Баран, С. П. Пачкова, 1975), В. Воляник, Л. Мацкевой, В. Конопля (В. О. Круц, В. М. Конопля, С. М. Рижов, 1990), В. Івановський (W. Iwanowski, A. Kokowski, 1995), І. Русанова та Б. Тимошук (1986),

¹ На жаль рамки статті не дають можливості розповісти про всіх, тому задалегідь прошу вибачити тих, кого не вдалося згадати.

Н. Скакун. Монографію про скринькові поховання присвятив Західному Поділлю львівський дослідник М. Бандрівський, який недавно почав досліджувати могильник в Петриках, що під Тернополем (М. Бандрівський, О. Петровський, 1996).

Значний внесок у вивчення області зробили і тернопільські археологи. Першими були І. Герета та Є. Харитонов, які в середині 60-х років почали працювати в Тернопільському краєзнавчому музеї. Вони проводили розвідки, рятівні розкопки різночасових пам'яток, але, в основному, зайнялися дослідженням могильників пізньоримського часу (І. П. Герета, Е. А. Харитонов, 1979). Пізніше Є. Харитонов відійшов від археології, а І. Герета працює і до сьогодні. Він відкрив і дослідив ряд могильників черняхівської культури (І. П. Герета, 1979, 1995).

Систематичне вивчення палеоліту Тернопільщини пов'язане з О. Ситником, який з середини 70-х і до кінця 80-х років працював у Тернопільському краєзнавчому музеї (В. Лавренюк, с. 6; О. С. Ситник, 1985).

Наприкінці 80-х років у Тернопільський краєзнавчий музей прийшли працювати молоді археологи О. Гаврилюк, М. Левчук, В. Олійник, М. Сохацький, Б. Строць, М. Ягодинська, які охопили різні періоди – від палеоліту і аж до Київської Русі. Рубіж 80-х - 90-х рр. був апогеєм археологічної діяльності музею. Щорічно споряджалося 6-7 експедицій, проводилися широкомасштабні розвідки. Цьому сприяла і підготовка *Зводу пам'яток історії та культури*. На сьогодні, на жаль, ці масштаби скоротилися, працює 3-4 експедиції.

Включився в археологічні дослідження Західного Поділля і новостворений історичний факультет Тернопільського педінституту, де археологію викладає О. Петровський (М. Бандрівський, О. Петровський, с. 3; О. М. Петровський, 1990).

Окремо хочу виділити співпрацю тернопільських археологів із кафедрою археології люблінського Університету ім. М. Кюрі-Склодовської та Окружним музеєм в Замості.

У 1987 році в Любліні відбулася конференція *Культура вельбарська у пізньоримському часі*, в якій взяв участь І. Герета. У 1994 р. вийшла стаття А. Коковського та Б. Строця про зруйноване поховання черняхівської культури в Острові (А. Kokowski, В. Stroceń, 1994), а незабаром буде надрукована ще одна спільна робота - про вельбарське поселення біля с. Малашівці (А. Kokowski, М. Stasiak, В. Stroceń, 1994).

Влітку 1995 р. І. Герета, Б. Строць разом з львівськими археологами В. Ивановським та В. Войнаровським взяли участь у роботі польового семінару в Мінянах.

На відомій виставці *Скарби східних готів* (А. Kokowski, 1995) було представлено 123 експонати із фондів Тернопільського краєзнавчого музею (*Schätze*

der Ostgoten, 1995, с. 195-198). З неї і почалося наше співробітництво з Окружним музеєм у Замості (J. Kuśnierz, с. 65-68), яке триває і до сьогодні. І. Герета більше детально розповів про наші контакти у статті, надрукованій в *Археології* (І. Герета, 1996).

Найдавнішими пам'ятниками на Тернопільщині є пізньоашельські комплекси Великий Глибочок I і Буглів V (О. С. Ситник, 1990). Їх дослідження вважають важливим досягненням палеолітичної науки і ставлять в один ряд після Королева I на Закарпатті (О. С. Ситник, 1992, с. 11). Скажімо, Буглів V є першою пам'яткою з рубилами, сікачами, простими скреблами і ножами, а також високим клектонським індексом техніки розщеплення. Такі індустрії поки що невідомі в ашелі Центральної і Східної Європи (там само, с. 12).

Протягом майже 10 років О. Ситник досліджував мустьєрську стоянку біля с. Пронятин. Насьогодні це найкраще досліджене мустьєрське місцезнаходження на Західному Поділлі. Однією з унікальних знахідок на цій пам'ятці є поздовжньо розщеплена кістка зубра з натуралістичною гравіровкою тварини. Це є, чи не єдиною знахідкою первісного мистецтва мустьєрського часу у світовому масштабі (А. С. Ситник, 1983).

На горі Куличівка, біля Кременця протягом 1968-1989 рр. експедицією Львівського інституту суспільних наук (тепер Інститут українознавства) проводилися розкопки стоянки ранньої фази пізнього палеоліту. Тут виявлено три шари цієї фази, розкопано 3000 кв. м площі. Зафіксовано житлово-побутові комплекси, місця обробки кременю тощо (В. П. Савич, 1975, с. 14-36; 1995). Доповнюють пам'ятки цього періоду пізньопалеолітичні шари Великого Глибочка (О. Ситник, М. Левчук, 1993, с. 45-50).

В долині р. Буглівки (права притока Горині) у 1989-1990 рр. було відкрито близько 20 нових пунктів пізньопалеолітичного часу, а на стоянці Ванжулів I проводилися стаціонарні археологічні дослідження (М. Р. Левчук, 1990).

Мезолітичні пам'ятки в Тернопільській області вивчено ще недостатньо. Донедавна тут було відомо лише 11 місцезнаходжень, з яких лише два досліджувались методом археологічних розкопок. Це стоянка біля с. Сапанів Кременецького району (розкопана Я. Бриком) та Лисичники Заліщицького району (Л. Г. Мацкевой). Наприкінці 80-х років виявлено ще по-ад 30 пам'яток мезоліту (О. С. Ситник, 1995, с. 14-16; М. Левчук, 1994).

Епоха неоліту представлена пам'ятниками культури лінійно-стрічкової кераміки. На Західному Поділлі знаходиться поселення біля с. Торське – одне з п'яти на Україні, де проводилися археологічні дослідження (Ю. Н. Захарук, Д. Я. Телегин, с. 127).

Досить цікавими є трипільські пам'ятки краю. В області зафіксовано близько 200 пунктів культури

(Ситник, 1995, с. 17). Серед них виділяються поселення і могильник в печері Вертеба поблизу с. Більче-Золоте, що у Борщівському районі (М. Сохацький, 1995). А поселення біля с. Кошилівці Заліщицького району, яке досліджувалося ще на початку ХХ ст. (К. Nadaczek, 1914) дало назву окремій групі пам'яток пізнього етапу трипільської культури (Т. С. Пасек, с. 214-215). В кінці 80-х – на початку 90-х років інтенсивно досліджувалося трипільське поселення біля с. Глибочок (М. Сохацький, 1993).

У волинській частині області впродовж майже 10 років проводяться розкопки трипільського поселення біля с. Бодаки, відкрите ще О. Цинкаловським (А. Сункаловський, 1969; Н. Н. Скакун).

Крім того, на Тернопільщині є ще ряд пам'яток культури, які також розкопувалися, але вивчені трохи слабше (М. А. Пелешин).

Культуру кулястих амфор репрезентують понад 20 гробниць, відомих сьогодні на Тернопіллі (І. К. Свешніков, 1974, с. 153). Найвідоміші з них знайдено біля сіл Увисла, Довге, Хартонівці (І. К. Свешніков, 1985, с. 287).

Епоха бронзи на території Тернопільської області представлена пам'ятками таких археологічних культур як підкарпатська, тшинецько-комарівська, Ноа.

Подільська група підкарпатської культури племен шнурової кераміки розповсюджена на території Подільської височини, охоплюючи верхів'я Західного Бугу, Стиру, Ікви, Горині і Пруту, ліво- і правобережжя Дністра від Бистриці і Золотої Липи – до Смотрича. На Тернопільщині, яка входить в окреслену територію, розкопано ряд поховань у курганах, наприклад біля с. Качанівки та Ворвулинці (І. К. Свешніков, 1974, с. 54, 55, 60).

Серед пам'яток культури Ноа досить цікавим є скарб бронзових речей із Заліщик. Це один із трьох, знайдених сьогодні в Україні (К. Żurkowski, с. 159, 169, 174). Та і пам'яток цієї культури чи не найбільше саме на Тернопільщині (І. К. Свешніков, 1974, с. 197).

Ранній залізний вік у нашому краї розпочинають пам'ятки культури фракійського гальштату, які на території західних областей України утворюють локальну культурну групу, умовно названу голіградською (Л. І. Крушельницька, 1976, с. 25-37). Підставою для виділення цієї групи послужили своєрідні комплекси відкриті в с. Голігради (І. К. Свешніков, 1964, с. 40).

До цієї культури відноситься і знаменитий Михалківський скарб, загальна вага якого понад 7,5 кг (Л. І. Крушельницька, 1974, с. 218). Завдяки йому Борщівщина наприкінці ХІХ ст. опинилася в центрі уваги багатьох відомих археологів (М. Сохацький, 1994; 1992, с. 5). Речі із цього скарбу не мають собі рівних серед подібних у всьому Карпатсько-Дунайському регіоні, але багато з них потрапило до приватних колекцій, а також у музеї Відня, Будапешта,

Берліна. Значна частина зберігалася в одному з львівських банків, як власність музею Дідушицьких та на початку 1940 року їх було вивезено до Москви у так званий Держсхов. А подалі – таємниця. Відомо тільки, що у 1940 р. їх кілька разів бачив у Держсхові Б. Піотровський (М. Сохацький, 1992, с. 5).

Значна частина території поширення висоцької культури – це сучасна Тернопільщина. На сьогодні відомо понад 20 могильників і 10 поселень (Л. І. Крушельницька, 1976, с. 45-59; В. А. Ильинская, А. И. Тереножкин, 1986, с. 41-42). Один з найвідоміших на сьогодні могильників – це могильник біля с. Петриків в околицях Тернополя. Він був відкритий у 1987 р.

У 1995-1996 рр. некрополь розкопував М. Бандрівський. Досліджено понад 50 поховань. Найцікавіше з них – № 27 (парне). В ньому було поховано чоловіка і жінку, причому, покладено їх так у могилу, що створюється враження ніби покійники лежали обнявшись (М. Бандрівський, О. Петровський, с. 4).

Пам'ятки землеробських племен скіфського часу на Західному Поділлі досліджувались ще до першої світової війни. Це кургани в селах Більче-Золоте, Раків Кут, Шидлівці та ін. (В. Гребеняк, 1914, с. 11). Поселення вивчались трохи менше від могильників – Сухостав (І. К. Свешніков, 1957), Іване-Пусте (О. Д. Ганіна, 1965), Залісся (О. Д. Ганіна, 1982).

Латенський час вивчено порівняно слабо. На сьогоднішній день відомо поселення біля с. Горошева на Дністрі (В. Д. Баран, С. П. Пачкова; С. П. Пачкова, 1978), два поховання поморської культури на черняхівському могильнику в Чернеліві-Руському (І. П. Герета, 1989, с. 284) та окремі знахідки.

До рубежу нашої ери та ранньоримського часу відноситься могильник у Возилові (І. С. Винокур, с. 21, рис. 2; І. Винокур, П. Горішній, с. 30), два житла липицької культури із поселення Зелений Гай (В. Д. Баран, 1967) та окремі поховання і знахідки пшеворської культури (М. Smiszko, 1932, с. 3, 4, 8, 14, 15, 18; Д. Н. Козак, с. 90).

Період пізньоримського часу можна віднести до одного з найкраще вивченого етапу історії Тернопілля. Серед пам'яток ІІІ-ІV ст. на першому місці могильник в Чернеліві-Руському, який є на другому місці в Україні за кількістю розкопаних поховань (253) після загального в Черняхові (І. П. Герета, 1989, с. 289-292; 1995; 1991; 1992). Ця пам'ятка відома за межами України (І. П. Герета, 1996, с. 156). Крім того, на порівняно невеликій відстані від нього відкрито ще ряд некрополів: Чистилів (І. П. Герета, Е. А. Харитонов), Біла, Романівка, Великі Бірки (І. П. Герета, 1989, с. 292-293, 294-296), Романове Село (Н. Сехак-Ноґубовичова; Б. Строць, 1993), Острів (А. Kokowski, В. Stroceń). Трохи віддаленими від цієї групи є могильники у Раківці Чеснівському (І. С. Ви-

нокур, М. И. Островский), Токах (И. П. Герета, 1989, с. 283-284), Бережанці (В. К. Воляник, 1974) та ін.

Слабше досліджені поселення цього часу. Це Вікнини Великі (М. Смішко, 1947), Сухостав (М. Ю. Смішко, В. Д. Баран, с. 64), Максимівка, Новосілка Костюкова, Голігради (Т. Sulimirski, 1934), Бережанка, Синівці, Печірна (В. К. Воляник, 1979, с. 55, 57, 59), Кобилля (Б. Строчень, 1993), Очеретне² та ін.

Порівняно мало відомо ранньослов'янських пам'яток. Фактично розкопано тільки поселення Зелений Гай (В. Д. Баран, 1971).

Багатим є наш край на пам'ятки Київської Русі. Найперше – це літописне місто Теревовль – столиця князя Василька (И. К. Свешников, 1990, с. 105-107), літописні городища – наприклад біля с. Антонівці (О. М. Гаврилюк, 1990, 1994).

Крім літописних пам'яток на початок 90-х років відомо понад 75 городищ, 88 неукріплених селищ, 67 курганних та безкурганних могильників (М. Ягодинська, 1995, с. 73-75).

Найкраще дослідженими серед давньоруських пам'яток є городища-святилища в околицях Крутилова (ур. Богіт) і Городниці (ур. Звенигород). До речі, І. Русанова та Б. Тимошук вважають, що звідси походить відомий Збруцький ідол (рис. 1) – Святовид (И. П. Русанова, Б. А. Тимошук, с. 98). Але М. Бандрівський, який вивчив матеріали XIX ст. про обставини знаходження ідола, ставить під сумнів висновок І. Русанової та Б. Тимошука (М. Бандрівський, 1992,

с. 77-78). Та незважаючи на те чи був Святовид на одному з цих городищ, чи ні – це унікальні пам'ятки, з якими можуть зрівнятися лише дві: городище Аркона на о. Рюген, Німеччина та городище на Лисій Горі в Сілезії, Польща (І. П. Русанова, 1990, с. 70).

Ось такий перелік найцікавіших пам'яток археології Тернопілля. Але більшість ще недосліджена. Тому завдання полягає в тому, щоб вивчити, зберегти для нащадків унікальні свідчення нашої історії. І співробітництво археологів різних країн цьому тільки буде сприяти.

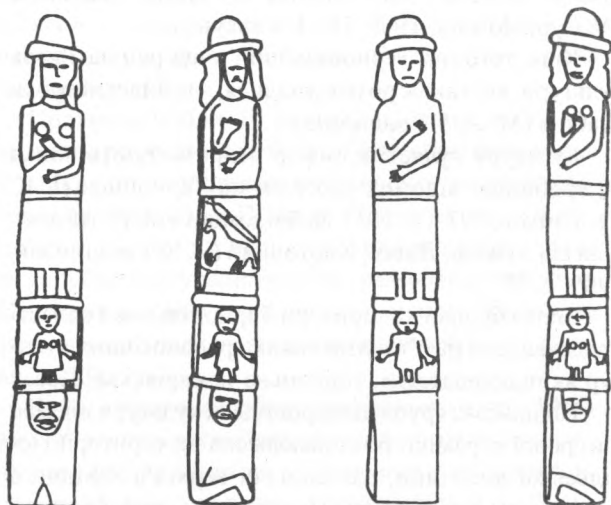

Рис. 1. Кам'яна статуя ідола з чотирма лицами, видобута 1848 року з річки Збруч біля Гусятина. Kamienny posąg bóstwa o czterech twarzach wydobyty w 1848 r. ze Zbrucza koło Husiatyna.

² Досліджувалося автором восени 1996 року.

ЛІТЕРАТУРА

- Бандрівський М.,
1992 *А міг би стати галицьким Шліманом*, [в:] *Сварожі лики*, Львів, с. 5-7.
- 1994а *Звався Хоросом чи Дажбогом*, [в:] *Сварожі лики*, Львів 1992, с. 73-81.
- 1994 *Вивчення скіфських старожитностей на Борцівщині*, „Літопис ...”, вип. 3, с. 3-9.
- 1994 *Скринькові поховання висоцької культури в межиріччі Збруча і Стрипи*, Львів.
- Бандрівський М., Петровський О.,
1996 *Особливості поховального обряду могильника в Петриках поблизу Тернополя*, [в:] *Україна на шляху до незалежності і демократії*, Тернопіль, с. 3-6.
- Баран В. Д.
1967 *Раскопки раннеславянского поселения в с. Зеленый Гай на Днестре*, „Археологические открытия 1966”, Москва, с. 236-237.
- 1971 *Ранньослов'янське поселення у с. Зелений Гай на Дністрі*, „Середні віки на Україні”, вип. І, Київ, с. 121-128.
- Баран В. Д., Пачкова С. П.,
1975 *Поселення поблизу с. Горошева на Дністрі*, „Археологія”, вип. 18, Київ, с. 87-95.
- Винокур І. С.
1972 *Історія та культура черняхівських племен Дністро-Дніпровського межиріччя II-V ст. н. е.*, Київ.
- Винокур І. С., Горішній П.
1995 *Бакота*, Кам'янець-Подільський.
- Винокур І. С., Островський М. И.
1967 *Раковецкий могильник*, МИА, № 139, Москва, с. 144-159.
- Воляник В. К.
1974 *Могильник черняхівської культури у верхів'ях р. Горинь*, „Археологія”, вип. 13, Київ, с. 65-79.

- 1979 Пам'ятки черняхівської культури на Волині, „Археологія”, вип. 29, Київ, с. 54-62.
- Гаврилюк О. М.
1990 Давньоруський археологічний комплекс поблизу села Антонівці Тернопільської області, [в:] Тези доповідей і повідомлень ..., с. 63-66
- 1993 Підсумки досліджень давньоруського археологічного комплексу поблизу с. Антонівці на Тернопільщині, [в:] Галицько-Волинська держава: передумови, виникнення, історія, культура, традиції, Львів, с. 45-48.
- 1994 Дослідження давньоруського археологічного комплексу поблизу села Антонівці Тернопільської області, [в:] Джерело, с. 101-120.
- Hadaczek K.
1912 Kultury dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego, МААЕ, т. 12, Kraków, с. 23-33.
- 1914 Osada przemysłowa w Koszylowcach z epoki neolitu, Lwów.
- Ганіна О. Д.
1965 Поселення скіфського часу вс. Іване-Пусте, „Археологія”, т. 19, Київ, с. 106-117.
- 1982 Поселення ранньоскіфської доби поблизу с. Залісся, „Археологія”, вип. 47, Київ, с. 68-79.
- Геренчук К. І., Свинко Й. М., Трохимчук С. В.,
1979 Природа Тернопільської області, Київ.
- Герета І. П. І. П.
1989 Новые могильники черняховской культуры Западной Подолии и вельбарская культура, Kul. wielb., с. 283-297.
- 1991 Розкопки черняхівського могильника в Чернеліві-Руському, Нові матеріали ..., вип. 1, с. 27-29.
- 1992 Мистецтво черняхівських племен у світлі нових пам'яток Західного Поділля, [в:] Нові матеріали ..., вип. 2, с. 54-56.
- 1995 Нові пам'ятки Західного Поділля, МДАПВ, вип. 6, с. 144-163.
- 1996 Міжнародна співпраця тернопільських археологів, „Археологія”, № 3, Київ, с. 155-156.
- Герета І. П., Харитонов Е. А.
1979 Чистилівський могильник, Могильники черняховской культуры, Москва, с. 136-141.
- Гребеняк В.
1914 Сліди скитської культури в Галичині, [в:] Записки НТШ, т. 118, Львів, с. 9-23.
- 1915 Нові археологічні знахідки на території Східної Галичини, [в:] Записки НТШ, т. 122, Львів, с. 5-28.
- Gurba J., Kokowski A.
1992 Działalność naukowa Marcjana Śmiszki w okresie przed II wojną światową, [в:] Spotkania polsko-ukraińskie, Lublin, с. 87-94.
- Demetrykiewicz W.
1904 Poszukiwania archeologiczne w powiecie Trembowelskim, МААЕ, т. 4, с. 93-94.
- Żurowski K.
1949 Zabytki brązowe z młodszego okresu żelaza z dorzecza górnego Dniestru, PArch., т. 8, с. 153-247.
- Захарук Ю. Н., Телегин Д. Я.
1985 Культура инейно-ленточной керамики, [в:] Археология Украинской ССР, т. I, Киев, с. 126-133.
- Iwanowski W. I., Kokowski A.
1995 Nowe badania na stentarzysku z młodszego okresu rzymskiego w Rakowcu na Podolu, Spr. Arch., т. 47, с. 221-235.
- Ильинская В. А., Тереножкин А. И.
1986 Киммерийское время (IX - первая половина VII в. до н. е.), [в:] Археология Украинской ССР, т. 2, Киев, с. 18-43.
- Кандиба О.,
1937 Досліди на галицькому Поділлі у 1922 та 1929 рр., [в:] Записки НТШ, т. 154, Львів, с. 1-14.
- Козак Д. Н.
1984 Пшеворська культура у Верхньому Подністрів'ї і Західному Побужжжі, Київ.
- Kokowski A.
1995a Bibliografia prasowa wystawy Schätze der Ostgoten, Bevern 1995, AListy, nr 3, Lublin.
- 1995b Schätze der Ostgoten. Katalogteil, [а:] Schätze der Ostgoten, Eine Ausstellung Maria Curie-Skłodowska Uniwersität Lublin und des Landesmuseums Zamość, Stuttgart, с. 117-209.
- Kokowski A., Stroczeń B.
1994 Grób kultury czerniachowskiej z miejscowości Ostrów (Ostriv) na Zachodnim Podolu (Ukraina), MSROA, с.195-201.
- Kokowski A., Stasiak M., Stroczeń B.
1994 Dwie osady z młodszego okresu rzymskiego w miejscowościach Ivankiwci i Małasiwci na Zachodnim Podolu (Ukraina), Studia Gothica, т. 2, s. 133-162
- Крушельницька Л. І.
1974 Племена культури фракійського гальштату, Стародавнє ..., с. 213-223.
- 1976 Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза, Київ.
- Kuśnierz J.
1996 Działalność wystawiennicza działu archeologii, [в:] Muzeum w Zamościu 1926-1996, Zamość 1996, с. 60-69.
- Круц В. О., Конопля В. М., Рижов С. М.
1990 Дослідження пам'ятки Блищанки на Сереті, [в:] Тези ..., с. 43-46.
- Лавренюк В.
1976 Передне слово, [в:] Тернопільський краєзнавчий музей, Наукові записки, Тернопіль 1993, с. 5-7.
- Левчук М. Р.
1990 Ванжулів-I - нова палеолітична пам'ятка Північно-Західного Поділля, [в:] Тези ..., с. 20-23.
- 1994 Мезолітичні пам'ятки Борцівського району, [в:] Джерело, с. 121-129.
- Макарчук С. А. та ін.
1994 Етнографія України, Київ.
- Малесев Ю. М.
1971 Мегалітичні гробниці на Тернопільщині, „Археологія”, вип. 2, Київ, с. 53-60.

- Малеев Ю. М., Піоро І. С.
1973 *Сарматське оховання в с. Буряківка на Тернопільщині, „Археологія”, вип. 12, Київ, с. 73-76.*
- Мацкевой Л. Г.
1990 *Мезоліт Тернопільської області, [в:] Тези ..., с. 30-33.*
- Олійник В. І.
1990 *Розвідки в урочищі городище поблизу с. Лисичники, [в:] Тези ..., с. 76-77.*
199 *Експонат з бронзової доби, [в:] Джерело, с. 130-131.*
- Пассек Т. С.
1949 *Периодизация трипольских поселений, МИА, № 10, Москва.*
- Пастернак Я.
1937 *Нові археологічні набутки музею Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові за час від 1933–1936, Записки НТШ, т. 154, Львів, с. 16-28.*
- Пачкова С. П.
1978 *К вопросу о памятниках позднелатенского времени на Среднем Днестре, [в:] Проблемы этногенеза славян, Киев, с. 57-72.*
- Полешишин М. А.
1974 *Племена трипольської культури, [в:] Стародавнє ..., с. 130-148.*
- Петегрич В., Павлів Д.
1991 *Археологія у дослідженнях членів НТШ, Записки НТШ, т. 222, Львів, с. 412-426.*
- Петровський О. М.
1990 *Археологічні дослідження пам'яток пізньобронзової доби та раннього залізного віку на території Західного Поділля, [в:] Тези ..., с. 47.*
- Полянський Ю.
1929 *Нові археологічні знахідки з Галичини, Записки НТШ, т. 149, Льві, с. 9-30.*
- Русанова І. П.
1990 *Городища-святинища на р.Збруч та дані писемних джерел, [в:] Тези ... , с. 69-71.*
- Русанова І. П., Тимошук Б. А.
1986 *Збручское святилище, СА, № 4, Москва, с. 90-99.*
- Савич В. П.
1995 *Пізньопалеолітичне населення Південно-Західної Волині, Київ.*
1995 *Підсумки досліджень пізньопалеолітичних поселень Куличівки у м. Кременці, [в:] МДАПВ, вип. 6, с. 22-31.*
- Свешніков І. К. (И.К.)
1957 *Поселення ранньоскіфського часу біля с. Сухостав Тернопільської області, „Археологія”, т. XI, Київ.*
1964 *Пам'ятки голіградського типу на Західному Поділлі, [в:] МДАПВ, вип. 5, с. 40-66.*
1974 *Племена культури кулястих амфор, [в:] Стародавнє ... , с. 152-158.*
1974 *Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на поч. II тис. до н. е., Київ.*
- 1985 *Культура шаровидних амфор, [в:] Археологія Української ССР, т. I, Київ, с. 280-291.*
- 1990 *Древнерусские города: Галич, Перемышль, Тербовль, [в:] Археологія Прикарпаття, Волини и Закарпаття, Киев, с. 96-105.*
- Сытник А. С.
1983 *Гравированный рисунок на кости мустьерской стоянки под Тернополем, [в:] Пластика и рисунки древних культур, Новосибирск.*
1985 *Мустьерська стоянка Пронятин поблизу Тернополя, „Археологія”, вип. 50, с. 36-44.*
1990 *Нові ашельські комплекси оділля, [в:] Тези ..., с. 11-14.*
1991 *Дослідження пам'яток палеоліту в Придністровському Поділлі, [в:] Нові матеріали ..., вип.1, с. 11-12.*
1992 *Пізньоашельський комплекс Буглова V, [в:] Нові матеріали ..., вип. 2, с. 86-88.*
1995 *Пам'ятки кам'яної та мідно-кам'яної доби на Тернопіллі, [в:] Тернопілля: сторінки історії, Тернопіль, с. 5-24.*
- Ситник О., Левчук М.
1993 *Пізньопалеолітичний шар Великого Глибочка I, [в:] Studia Archeologica, вип. I, Львів, с. 45-50.*
- Скакун Н. Н.
1990 *Вивчення енеолітичного поселення-майстерні біля с. Бодаки, [в:] Тези ..., с. 43.*
- Смішко М. Ю. (Smiszko M.)
1932 *Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej, Lwów 1932.*
1947 *Селище доби полів поховань у Вікнинах Великих, „Археологія”, вип. 1, Київ, с. 111-122.*
1976 *Археологічні дослідження в Західних областях України за роки радянської влади, [в:] МДАПВ, вип. 2, Київ, с. 22-31.*
- Смішко М. Ю., Баран В. Д.
1976 *Племена ерняхівської культури, [в:] Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час, Київ, с. 63-83.*
- Сохацький М.
1992 *З історії археологічних досліджень на Борціщині, [в:] Літопис ..., вип. 1, с. 4-10.*
1993 *Археологічний комплекс Більче-Золото, [в:] Літопис ..., вип. 2, с. 4-7.*
1994 *Археологічні роботи Борцівського краєзнавчого музею, [в:] Літопис ..., вип. 3, с. 10-23.*
1995 *Золоті скарби села Михалкова, [в:] Літопис..., вип. 5, с. 10-13.*
1995 *З історії дослідження печери Вертеба, [в:] Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України, Львів, с. 99-101.*
- Sulimirski T.
1934 *Trzy chaty przedhistoryczne, [w:] Przyczynki do poznania epoki cesarstwa rzymskiego Południowo-Wschodniej Polski, Lwów, s. 33-48.*
1940 *Zagadnienie ekspansji kultury łużyckiej na Ukrainie, WA, t. 16, с. 40-54.*
1936 *Z zagadnień archeologii historycznej na Podolu, WA, t. 14, s. 71-90.*

Строценъ Б.

- 1990 *Матеріали поселень черняхівської культури із фондів Тернопільського краєзнавчого музею*, [в:] Тези ..., с. 59-60.
- 1993 *Могильник черняхівської культури в Романовому Селі на Тернопільщині*, [в:] *Тернопільський краєзнавчий музей. Наукові записки*, Тернопіль, с. 38-56.
- 1992 *Розкопки поселення біля с. Кобиля*, [в:] АДУ, с. 133-135, рис. 57.

Тиханова М. А.

- 1962 *Разведка в районе верхнего течения реки Горыни*, КСИА, вып. 87, с. 46-53.

Сеһак-Но́льбо́вичо́ва Н.

- 1936 *Próbnе wykopaliska w powiecie zbaraskim*, WA, T. 14, с. 59-70.

Циггилик В. М.

- 1992 *Маркіян Смішко – видатний український вчений*, [в:] *Нові матеріали ...*, вип. 2, с. 3-5.

Цинкаловський О. (Cynkałowski A.)

- 1937 *Матеріали до археології Володимирського повіту*, Записки НТШ, т. 154, Львів, с. 183-240.
- 1938 *Сліди християнства на Волині до князя Володимира Великого*, Кременець.
- 1961 *Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego*, Warszawa.
- 1969 *Osiedle kultury trypolskiej w Bodakach nad Horuniem*, WA, t. 34, с. 221-227.

Чикаленко Л.

- 1926 *Нарис розвитку української неолітичної мальованої кераміки Більче-Золоте*, [в:] *Трипільська культура на Україні*, т. 1, Київ, с. 113-202.

Czołowski A., Janusz B.

- 1926 *Przeszłość i zabytki województwa tarnopolskiego*, Tarnopol.

Ягодинська М. О.

- 1991 *Археологічні дослідження давньоруських пам'яток на Західному Поділлі*, [в:] *Нові матеріали ...*, вип. 1, с. 104-106.
- 1994 *Слов'янський могильник біля Старого Збаража*, [в:] *Джерело*, вип. 1, с. 137-153.
- 1995 *Тернопілля в часи Галицько-Волинського князівства*, [в:] *Тернопілля: сторінки історії*, Тернопіль, с. 69-82.

Список Скорочень

- АДУ – *Археологічні дослідження в Україні*, Київ
- Джерело – *Джерело*, вип. I, Тернопіль
- Записки НТШ – „Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка”, Львів
- КСИА – „Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР”, Москва-Ленинград
- Літопис – *Літопис Борщівщини*, Борщів
- МДАПВ – *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, Львів
- МИА – „Материалы и исследования по археологии СССР”, Москва-Ленинград
- Нові матеріали – *Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині*, Львів
- СА – „Советская археология”, Москва 1986.
- Стародавнє – *Стародавнє населення Прикарпаття і Волині*, Київ
- Тези – *Тези доповідей і повідомлень I-ої Тернопільської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції*, Тернопіль.

Див. також с. 312.

BOHDAN STROCEŃ

ARCHEOLOGIA POGRANICZA WOŁYŃSKO-PODOLSKIEGO

Tarnopolszczyzna obejmuje część pogranicza dwóch etnohistorycznych obszarów – Wołynia i Podola. Ponad 100 lat temu archeolodzy ukraińscy, polscy i rosyjscy podjęli badania tej krainy (systematyczne prace wykopaliskowe rozpoczęto w końcu XIX w.). Do obecnego czasu badania stacjonarne – na większą i mniejszą skalę – prowadzono na stanowiskach re-

prezentujących prawie wszystkie okresy pradziejów i wczesnego średniowiecza, ale najwspanialsze wyniki uzyskano badając cmentarzyska i osady kultury czerniachowskiej, grodziska i osady okresu Rusi Kijowskiej oraz stanowiska paleolityczne. Równie ciekawe rezultaty dostarczyły badania stanowisk kultury trypolskiej oraz wczesnego okresu epoki żelaza.